

ARANY JÁNOS LEVELE BALLAGI MÓRHOZ A HATVANI-VERSRŐL

Arany János nagykőrösi tanársága első öt esztendejében¹ szomszédságába került Ballaig Mórnak, aki 1851. nov. 4 től 1855. okt. 10-ig a kecskeméti ref. főiskolán a héber és görög exegetikus tanára volt.² Az alább közlendő levelet Arany Nagykőrösről küldte a „szomszéd”-nak, s benne Hatvaniról szóló versét, amelyet Ballagi tett közzé az általa szerkesztett Prot. Képes Naptárban.³ A vers kézírata alatt is a levéllel megegyező dátum áll: ápril. 1855.⁴

A levélnek három nyilatkozata bír irodalomtörténeti jelentőséggel:

1. Kiderül, hogy nem Jókai mondotta elsőül Hatvanit magyar Faustnak, hanem maga Arany János.

2. A Hatvani-vers forrásául általában a debreceni kollégium kéziratot diák-gyűjteményeiben található versezetet tartják („Hatvani életéből fennmaradt töredékek”). „Arany diák-hagyományból, diák-szóbeszédéből, vagy ami még valószínűbb, diák-gyűjteményből merítette költeménye tárgyát.”⁵ Arany ugyan maga a vers kéziratán alcímül azt írja: *Monda*; az első kiadás ezt a címet viseli: *Hatvani monda*; a későbbi kiadásokban alcíme ez: *Népmonda után*. Eddig úgy magyarázták, hogy „Arany itt a *nép* szót nem a közkeletű értelmében használja. . . Népen . . . ez esetben csak többé-kevésbé szélesebb körű közönséget ért.”⁶ Ebben a levélben világosan megmondja Arany: „A monda régóta él a nép közt s én nyomon követtem azt.” Tehát réginek és népinek ismeri.

3. Arany itt vallja a horatiusi „aut prodesse volunt aut delectare poetae” elv második részét: „A költészet nem lehet mindig és mindenütt moral, mert úgy igen unalmas lenne.”⁷

A levél Ballagi Aladár hagyatékából került elő és jelenleg e sorok írójának tulajdonában van. Szövege így hangzik:

Kedves szomszéd ur!

Idezárva szerencsém van küldeni egy *ördögöt* a prot. naptárba. Ne ijedjen meg tőled,⁸ épen nem veszélyes ördög, a legszelidebb, mellyel valaha dolgom volt; szarvai épen nincsenek, hogy egyik vagy másik tisztelendőt megöklelje, farka sincs, hogy. . . A költészet nem lehet mindig és mindenütt moral, mert úgy igen unalmas lenne s ha Dr Faust érdemes volt egy Goethe tollára, a mi, protestansok, Faustja is megfér a költészet régióiban. A monda régóta él a nép közt s én nyomon követtem azt. Használja kegyed egészséggel! Nkőrös ápril 16^{án} 1855.

A. J.

Érdemes megmenteni a feledéstől a Ballagi-hagyatékából származó s Aranyra vonatkozó másik két adatot is:

1. 1874 XI. 16-án Hunfalvy Pál tartott előadást az Akadémián. Arany-ról így számol be nyomtatásban: „Hunfalvy Pál r.t. jelentést tesz az orientalistáknak ez évben Londonban tartott nemzetközi gyűléséről, melyben maga is részt vett s 'On the study of the Turanian

¹ Arany nagykőrösi korszakához néhány új adatot szolgáltat Ifj. Szabadi Sándor két közleménye: *Kiskunság* 1 (1955) 1, 2. sz.

² Csekey Sándor, *Ballagi Mór*. Református Egyház 7 (1955) 176., ua.: *A Budapesti Református Theológiai Akadémia története 1855–1955*. Bp. 1955, 24–25.

³ 1856, 106–107.

⁴ Arany János ÖM. I. Sajtó alá rendezte: Voinovich Géza. Bp. 1951, 484.

⁵ O. Nagy Gábor, *Református kollégiumi diák-irodalom a felvilágosodás korában*. A Debreceni Református Kollégium Tanárképző Intézetének dolgozatai. 22. sz. Debrecen 1941, 217.

⁶ O. Nagy, *Id. dolg.* 217.

⁷ Háttérére lásd Hermann István, *Arany János esztétikája*. Bp. 1956, 240–255.

⁸ Kegyed.

Kedves sámföld ur! /

Idetartva szeretném van küldeni egy ördögöt
a pros. napárba. Ne jöjjen meg tőle két,
igen nem vesztélyes ördög, a legvalószínűbb, melyet
valaha dolgozott; sőt, az én minőségem
hogy egyik vagy másik sziklatörést megjelölje,
faktá sines hogy..... A költészet nem lehet
mindig és mindenütt moral, mert egy igen unal-
mas lenne, ha dr. Faust ördöme volt egy Faust
kollára, a mi, professzor, tanosja is megfi-
a költészet régióban, a monda régióiban és
nagy körökben és új gondolat követtem azt. "Hark",
május kezdéssel együtt! Móró április 16-án
1855.

AJ
B

Te nap is olvasson egy újra dicse
de: hogy csak az újra Földi Rész
az inkább említendő.

Ödöngöském: hát a Jesus
keresztény keresztény keresztény
keresztény keresztény keresztény

languages' című értekezését olvasta fel. Az elnök az osztály nevében megköszöni a jelentéstevőnek, hogy az orientalisták nemzetközi gyűlésén részt vett s értekezésével a magyar nyelv-tudománynak oly méltó képviselője és szószólója volt. Elismerték ezt az angol hírlapok és tudományos folyóiratok egyaránt, a mi annyival nagyobb méltánylat, mert derék társunk egy nagy tekintélyű angol tudós Max Müller tévedései ellen lépett föl.”⁹

Arany Hunfalvy előadása közben az Akadémia jegyzőkönyveinek jólismert zöld papírján ceruzával a következő glosszát küldte Ballaginak :

Tegnap is olvastam egy *árja* dicsekvést : hogy csak az *árja* Törzs képes az *ideálra* emelkedni.

Odajegyeztem : hát a *Jézus Krisztus* kutya? Meg a *keresztyénség ideálja*?

2. Ballagi Mór megörökítette, hogy Pauer Imre akadémiai székfoglalójáról¹⁰ 1874. XI. 23-án Arany Bolond Istókjából vett idézettel (II. 26.) nyilvánította véleményét egy akadémiai papírszeleten :

De, ami pár évezred óta *kész*,
Belátta, hogy *neki* kell megcsinálni.

Ezek a feljegyzések is az én tulajdonomban vannak.

⁹ A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője. 8 (1874) 221.

¹⁰ Pauer Imre székfoglalójának címe : „Teendők a *philosophia* érdekében”. Uo. 223–230.